

Jaarboek
Oranje-Nassau
2015

Liber amicorum Marieke E. Spliethoff

Jaarboek Oranje-Nassau 2015

Liber amicorum Marieke E. Spliethoff

ONDER REDACTIE VAN

Prof. dr. S. Groenveld (h.t. hoofdredacteur)

*Drs. E.-J. Goossens
Drs. J.A.H.M. de Klerk (beeldredactie)
Drs. G.J. van der Meer Mohr*

EINDREDACTIE
Drs. P.N.D. Klein Beernink

Vincent & Gemma van Leeuwen

Portret van Beatrix, koningin der Nederlanden

PALEIS HET LOO, APELDOORN, BRUIKLEEN GESCHIEDKUNDIGE VERENIGING ORANJE-NASSAU, AANKOOP 2013

Voorzijde omslag:

Philip van Dijk (1683-1753)

Willem Carel Hendrik Friso, prins van Oranje-Nassau (1711-1751)

in het uniform van de Orde van de Kousenband, 1733

PALEIS HET LOO, APELDOORN, BRUIKLEEN GESCHIEDKUNDIGE VERENIGING ORANJE-NASSAU

Keerzijde omslag:

Portretfoto Saris & Den Engelsman en foto van de vestibule van Paleis Het Loo, Apeldoorn

Pagina 1:

Werkbezoek kasteel Bouvigne, Breda, 8 april 2011. Foto: Jim van der Meer Mohr

Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau
Den Haag 2015

Inhoud

<i>Simon Groenveld</i> Van de redactie	7	<i>Jim van der Meer Mohr</i> Enkele Oranjes in beeld	187
<i>Jim van der Meer Mohr</i> en <i>Michel van Maarseveen</i> Enkele gedachten bij de pensionering van Marieke Spliethoff	9	<i>Trudie Rosa de Carvalho</i> Een koninklijke verkleedpartij uit 1841	199
<i>Katie Heyning</i> Het bezoek van Willem II aan Zeeland in de zomer van 1649	13	<i>René van den Berg</i> Prins Alexander en de pers	211
<i>Willem-Jan Hoogsteder</i> Keur baert angst, een verboden liefde	25	<i>Eymert-Jan Goossens</i> Pygmalion & Galatea	217
<i>Alexandra Nina Bauer</i> Fato dignus meliori – er war eines besseren Schicksals würdig	37	<i>Eelco Elzenga</i> Met terugwerkende kracht	223
<i>Simon Groenveld</i> Kopiëren voor Oranje	61	<i>Paul Rem</i> Vorstelijke ‘recycling’ van een historisch interieur?	231
<i>Rudi Ekkart</i> Het debuut van Bernardus Accama als hofschilder	81	<i>Quirine van der Meer Mohr</i> Avant-gardist van Oranje: de koninklijke opdrachten voor Jan Veth (1864-1925)	239
<i>George Sanders</i> ‘Een charme om te sien’	91	<i>Claudia Hörster</i> en <i>Flip Maarschalkerweerd</i> Kunst voor Kerst	247
<i>Anne-Dirk Renting</i> Het Loo in 1756, gezien door de ogen van mr. G.W. van Oosten de Bruijn	101	<i>Emerentia van Heuven-van Nes</i> Een onverwachte vondst: een prentbriefkaart uit juni 1922	257
<i>Charles Dumas</i> Willem V en Wilhelmina van Pruisen te paard	117	<i>Niels Coppes</i> Fotografie(k), geschilderd met licht	265
<i>Wolfgang Savelsberg</i> Oranisch-Nassauische Porträts im Gotischen Haus in Wörlitz	129	<i>Johan Carel Bierens de Haan</i> ‘A car built for a Queen’?	275
<i>Egbert Wolleswinkel</i> De koninklijke grootzegels als vorstelijke portretreeks	139	Over de auteurs	283
<i>Bernard Woelderink</i> Hofmanns Lijst. Kunstaankopen van koning Willem I	149	Register	287
<i>Nicolaas Conijn</i> Ambacht of kunst. Wapenschilderingen op de galarijtuigen van het Koninklijk Huis	165	Sponsoren	295
<i>Suzanne Lambooy</i> From Russia with love: keizerlijk porselein voor het Nederlandse koninkrijk	173	Bedrijfsleden en colofon	296

Jan Hoyneck van Papendrecht (1858-1933)
Koning Willem II, als Prins van Oranje (1792-1849)

PALEIS HET LOO, APeldoorn, BRUIKLEEN GESCHIEDKUNDIGE VERENIGING ORANJE-NASSAU, AANKOOP 2009

Van de redactie

Een groot boeket met Oranje-bloemen... wordt hier aangeboden aan drs. Marieke E. Spliethoff...

...en via haar aan u allen, lezers van het Jaarboek Oranje-Nassau 2015. Marieke Spliethoff, die zoveel naam heeft verworven als kenner bij uitstek van de Oranje-geschiedenis en in het bijzonder van de iconografie van de leden van het Oranjehuis, is in april 2015, juist vóór het uitkomen van dit Jaarboek, met pensioen gegaan als conservator schilderijen, prenten en tekeningen, verbonden aan museum Paleis Het Loo in Apeldoorn. Al eerder, in 2008, was zij teruggetreden als bestuurslid van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau na een periode van dertig jaar. Aan het laatste is toen aandacht geschonken, maar het feit was daarmee niet vergeten. Nu, met haar bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd, achten de directie van Paleis Het Loo en het bestuur van de Geschiedkundige Vereniging het een uitgelezen moment om Marieke als bewijs van hun grote waardering voor haar kennis en haar warme persoonlijke inbreng te eren met een Jaarboek, gevuld met bijdragen van de hand van auteurs die zich graag haar vrienden noemen: een

Liber Amicorum Mariae Spliethoviae

De inhoud van dit Jaarboek is te omvangrijk en te gevarieerd om in enkele zinnen samen te vatten. Het gaat om liefst vierentwintig artikelen, voorafgegaan door een biografische schets van Marieke Spliethoff, geschreven door drs. Michel van Maarseveen, de directeur van Paleis Het Loo, en drs. Jim van der Meer Mohr als waarnemend voorzitter van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau.

De hierna volgende bijdragen zijn deels kunsthistorisch, deels historisch van aard. Kunsthistorisch omdat Marieke zelf kunsthistorica is en haar discipline met verve beoefent, historisch omdat daarmee de andere kant van zowel Paleis Het Loo als de Geschiedkundige Vereniging aan het licht komt – en daarmee van Mariekes beroepsuitoefening. De redactie heeft gemeend, de artikelen in chronologische volgorde aan de lezer aan te bieden. Op die manier bleek een verrassend gemengde boeket te ontstaan van bloemen, die met elkaar ondanks alle verschillen één trek gemeen hebben: steeds bieden zij zicht op een aspect van het verleden van het Huis van Oranje. Het totaal omspannt de periode, waarmee Marieke Spliethoff zich steeds heeft bezig gehouden: de zeventiende tot en met de twintigste eeuw. Aardig is wel om te constateren, dat sommige kunsthistorici voor deze gelegenheid een zuiver historisch thema hebben behandeld, terwijl enkele historici juist een uitstap hebben gemaakt in kunsthistorische richting.

Alleen de omvang van dit boekwerk maakt al duidelijk, dat het hier een heel bijzonder Jaarboek betreft. Aan de totstandkoming daarvan hebben veel meer mensen dan gewoonlijk hun bijdrage geleverd. Natuurlijk zijn dat primair de auteurs, wier namen u in de inhoudsopgave en de biografische bijlage aan het eind van dit boek aantreft. Maar speciaal wil de redactie wijzen op de grote hoeveelheid arbeid, die drs. Pieter Klein Beernink, historicus en royalty-journalist, in de bewerking van de omvangrijke kopij heeft gestoken als eindredacteur en samensteller van het register. Naar hem gaat onze bijzondere dank uit, evenals trouwens naar drs. Jan de Klerk, die zich bij de totstandkoming van het vorige Jaarboek als beeldredacteur nog kon inwerken, maar nu meteen en volledig in het diepe terecht is gekomen en zich daar kranig heeft geweed. De fraaie vormgeving van de laatste jaren werd ons ook deze keer weer bezorgd door Annemarie van Heertum, de druk door Drukkerij Wilco te Amersfoort. Hun komt onze dank toe voor het opvallend goede resultaat en voor de uitstekende samenwerking.

De redactie wenst in de eerste plaats Marieke Spliethoff en met haar alle andere lezers veel lees- en kijkplezier.

Namens de redactie,
S. Groenveld, h.t. hoofdredacteur

Enkele gedachten bij de pensionering van Marieke Spliethoff

‘Marieke met pensioen, maar dat kan toch helemaal niet’, dat zullen wij vast nog veel om ons heen horen. Maar toch is het zo. Na een diverse en interessante loopbaan die in 2003 werd bekroond met de functie van conservator schilderijen, tekeningen en prenten van Paleis Het Loo, gaat Marieke nu bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd van een pensioen genieten. In de afgelopen 37 jaar heeft Marieke zeer veel voor de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau (GVON) en Paleis Het Loo betekend, voor Het Loo de laatste elf jaar direct, maar daarvoor sinds de GVON-collectie daaraan in langdurige bruikleen was overgedragen ook indirect. Reden voor beide instellingen om haar afscheid te markeren door het Jaarboek Oranje-Nassau 2015 aan haar op te dragen. Een groot aantal auteurs heeft voor dit boek een artikel geleverd, als huldeblijk, zoals in het *Van de redactie* van redactielid Simon Groenveld nader zal worden toegelicht. Aan ons de taak nu een enkel woord aan Marieke zelf te wijden en bij haar loopbaan en andere werkzaamheden stil te staan. Na afronding van haar gymnasium aan het Erasmiaans in Rotterdam is Marieke in 1968 in Leiden kunstgeschiedenis gaan studeren. Daar werd zij tevens enthousiast lid van de VVSL. Uit die tijd stammen warme vriendschappen, zoals die met Katie Heyning.

Als student-assistent van prof. Th.H. Lunsingh Scheurleer werkte zij van 1972 tot 1975 mee aan de voorbereidingen van de invloedrijke publicatie in de RGP-reeks *De inventarissen van de inboedels in de stadhoudelijke verblijven en daarmee gelijk te stellen stukken*, waarmee de basis voor haar levenslange belangstelling voor de kunstverzamelingen van het Huis Oranje-Nassau was gelegd. In 1976 is Marieke in Leiden afgestudeerd met een scriptie die was gewijd aan de portretten van Frederik Hendrik. Toen er in 1975 een vacature ontstond bij het Iconografisch Bureau (IB, thans onderdeel van het RKD, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis te Den Haag) kreeg zij er per 1 mei 1975 de functie van wetenschappelijk assistent. Het IB was toen nog gehuisvest in een statig pand aan de Sophialaan nr. 9 te Den Haag. Marieke was daar door haar onderzoek voor haar scriptie reeds een frequent bezoeker. Zij had bovendien al een jaar lang een dag per week waargenomen tijdens de ziekte van de conservator en zij had de toenmalige directeur jhr. Frits van Kretschmar al meerdere malen bijgestaan bij foto-expedities; zij was er geen onbekende dus! Uit die begintijd van haar loopbaan stammen ook de contacten met de collega’s Karen Schaffers-Bodenhausen en Egbert Wolleswinkel. Samen met Van Kretschmar werden tal van kastelen onder andere in de Achterhoek bezocht om de portretcollecties in kaart te brengen en vast te leggen. Hierdoor kwamen ook veel soms onbekende varianten van Oranjeportretten tevoorschijn, zodat de documentatie op dat gebied zeer kon worden uitgebreid. Deze jaren hebben Marieke gevormd tot een kenner van de Nederlandse portretkunst in het algemeen en de iconografie van de Oranjes in het bijzonder. Tot 1 juni 1982 heeft Marieke op het Iconografisch Bureau gewerkt, eerst fulltime en na de komst van kinderen halve dagen. Reeds in 1981 was zij echter begonnen aan een nieuw project. Samen met Karen Schaffers ging zij werken aan het catalogiseren van de collectie portretminiaturen van de Historische Verzamelingen Oranje-Nassau die zich bevinden in het Koninklijk Huisarchief te Den Haag. Deze werkzaamheden waren al op het IB begonnen en werden na haar vertrek daar door Marieke als volontair voortgezet tot 1 januari 1990. Toen kreeg zij tot 1 juni 1991 een project-aanstelling bij het Koninklijk Huisarchief om het manuscript te voltooien. Het miniatuurenproject werd in 1993 afgesloten met de voorbeeldige catalogus *The Portrait Miniatures in the Collections of the House of Orange-Nassau*. Haar naam als expert op het gebied van de portretten van leden van het huis Oranje-Nassau en ook andere Europese vorstenhuizen was nu echt gevestigd.

Marieke bij het portret van Willem III tijdens de restauratie. Foto: Jim van der Meer Mohr

Foto: Egbert Wolleswinkel

Foto van de studiezaal van het Iconographisch Bureau, circa 1977.

Zittende v.l.n.r.: Marieke Spliethoff, Evert van Oordt, Frits van Kretschmar, Otto Bosma en Jeanne van de Lagemaat. Staande v.l.n.r.: Nanne van der Meer, Karel Boon, Chris van Beresteijn en Egbert Wolleswinkel.

Na dit project volgden weer enkele jaren voor het gezin, de opvoeding van haar kinderen Saskia en Maurits. Maar niet dat zij stil ging zitten! Inmiddels was zij immers in 1978 toegetreden tot het bestuur van de GVON, waarvan zij pas in 2008 na dertig jaar bestuurslidmaatschap formeel afscheid zou nemen. Daarnaast was zij ook van 1985-1991 bestuurslid van de Geschiedkundige Vereniging Die Haghe. Maar de GVON en Marieke werden vanaf het begin als een twee-eenheid beschouwd, ook al was zij de jongste van het bestuur! Samen met medebestuurslid Ben van der Klooster begon zij aan de samenstelling van de catalogus van de schilderijencollectie van de vereniging. Deze catalogus verscheen als dubbeljaarboek in 1998/1999. Marieke en Ben hebben veel betekend voor de GVON. Terwijl Ben als wandelend geheugen voor Oranjemomenten fungeerde, wist Marieke met *schwung* de vereniging naar een nieuwere tijd toe te brengen. Samen maakten zij van het Mededelingenblad een fraai wetenschappelijk Jaarboek; zij stimuleerden ook, dat de oorspronkelijke naam, Vereniging Oranje-Nassau Museum, werd veranderd in Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau. Verder was Marieke jarenlang de motor achter de verenigingsreizen, die zij vol enthousiasme met Florrie Baaij organiseerde. Door haar toedoen werd menige grafelijke of prinse-lijke deur geopend, werd het gezelschap vervolgens door de gastheer ontvangen en in de gelegenheid gesteld de erachter gelegen collectie te bezichtigen.

In 1999 heeft Marieke haar rol als moeder gecombineerd met een nieuwe baan. Zij werd wetenschappelijk medewerker bij kunsthandel Hoogsteder & Hoogsteder te Den Haag. Daar werkte zij tot 2006. Tijdens deze baan deed Marieke voor de kunsthandel niet alleen veel 'op de achtergrond' bij het opstellen van factsheets en verrichtte zij research naar schilderijen, maar ook werkte zij mee aan tal van publicaties in *The Hoogsteder Journal*. De laatste drie Haagse jaren combineerde zij deze functie met (haar aanvankelijk parttime) aanstelling als conservator schilderijen bij Paleis Het Loo, Nationaal Museum, die inging op 1 april 2003. In de jaren daarna groeide haar aanstelling naar een volledige per 1 februari 2007, toen zij naast de schilderijen ook de verantwoordelijkheid kreeg over de collectie prenten en tekeningen van het museum.

In juni 2008 legde Marieke haar bestuurstaken van de GVON neer; de laatste jaren was zij voorzitter. Bij haar afscheid van de vereniging is zij, uiteraard, benoemd tot erelid. Maar een nog veel

grotere eer zou haar dat jaar ten deel vallen. Een maand later, op 19 juli heeft koningin Beatrix haar voor haar vele verdiensten jegens het Huis Oranje-Nassau begiftigd met het erekruis in goud van de Huisorde van Oranje. Deze bijzondere orde wordt zelden uitgereikt en kan dan ook letterlijk als een kroon op haar werk voor onder andere de GVON worden gezien.

Sinds haar indiensttreding op Paleis Het Loo had de collectie van de GVON, als onderdeel van de totale museumcollectie, altijd Mariekes speciale aandacht. Door haar toedoen is een aantal schilderijen en werken-op-papier gerestaureerd, waaronder het fraaie album van koningin Sophie. Zij nam de collectie systematisch door en toen daarbij bleek dat er al jarenlang een aantal schilderijen in bruikleen hing op Kasteel Bouvigne bij Breda, reisde zij met een bestuurslid af naar het zuiden om ter plekke te zien hoe de portretten van Willam & Mary en Maurits erbij hingen. De bewuste schilderijen bleken nodig aan restauratie toe te zijn, wat op kosten van de bruikleennemer vervolgens is geschied. Voortvarend als zij is, werd begonnen met ontsluiting van de collectie van de GVON, zoals in dit jaarboek in een artikel over Oranjesculptuur nader zal worden belicht. Ook werd door de GVON in nauwe samenwerking met Marieke een aantal bijzondere aankopen gedaan ten behoeve van de collectie die zich in permanent bruikleen op Paleis Het Loo bevindt. Te denken valt aan het geschilderde portret van koningin Beatrix door Ans Markus in 2008, de glassculptuur van koningin Beatrix door Gemma en Vincent van Leeuwen en het houten portret van de nieuwe koning door Diederick Kraaijeveld in 2013. Kortom, ook voor de GVON heeft Marieke op Het Loo altijd veel gedaan!

In de twaalf jaar dat zij op Paleis Het Loo werkzaam was, heeft zij zich met grote passie en inzet gewijd aan de collectie die aan haar zorgen was toevertrouwd. Daarnaast heeft zij zich met aanverwante onderwerpen bezig gehouden, zoals educatie, de audiotour en recent nog met een herinrichtingsplan van het stallencomplex.

De collectie van Paleis Het Loo werd door haar toedoen, behalve met de hierboven genoemde, vergroot met diverse aankopen. Een hoogtepunt was het fraaie groepsportret *De drie oudste kinderen van stadhouder Frederik Hendrik en Amalia van Solms in een exotisch landschap met een hoorn des overvloeds en een luipaard* door Gerard van Honthorst uit 1629, dat in 2009 werd verworven met steun van stichting 't Konings Loo, Vereniging Rembrandt en de Mondriaan Stichting en een eervolle plaats kreeg in de schilderijengalerij van het museum. Voorbeelden van verwervingen van stukken met een duidelijke historische verbinding met Paleis Het Loo zijn *Valkenjacht op de Hoog-Soerense heide* door Henri de Montpezat uit 1848, die in 2012 met steun van stichting 't Konings Loo aan de collectie kon worden toegevoegd, en de portretten van Willem IV en Anna van Hannover, door, respectievelijk uit de studio van, Johann Valentin Tischbein uit 1751, verworven met steun van het nieuwe Dr. H.O.C.R. Ruding Fonds in 2013.

Haar inspanningen zijn vooral zichtbaar geworden bij tal van tentoonstellingen, sommige met bijbehorende publicaties van haar hand, zoals *Koningin Wilhelmina, schilderijen en tekeningen* (2006); *Kinderen van Oranje, vorstelijke kinderportretten toen en nu* (2007); *Juliana in beeld en Oranje in miniatuur* (2009), *Op reis met prinses Marianne* (2010), *Penseelprinsessen, kunstenaressen aan en rond het hof en Uitgelicht! Topstukken uit de collectie tekeningen van de GVON en Paleis Het Loo* (2012); *Beeld van Beatrix* (2013); *Meesters uit het Mauritshuis, topstukken te gast op Paleis Het Loo en Katinka van Rood, vorstelijk beeldhouwster* (2013/2014) en tot slot *Sisi, sprookje en werkelijkheid*, die op haar laatste werkdag, 9 april 2015, is geopend.

Nu neemt Marieke afscheid van het werkend leven en gaat zij met pensioen. Wij wensen haar uiteraard veel voorspoed en geluk toe, maar hopen ook dat zij nog lang in onze kringen actief zal blijven. Daar zijn wij, Marieke kennende, eigenlijk nu al van overtuigd!

Jim van der Meer Mohr, vice-voorzitter GVON
Michel van Maarseveen, directeur Paleis Het Loo

ENKELE ORANJES IN BEELD

Een keuze uit de collectie sculpturen van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau

Samenwerken met Marieke Spliethoff was een grote vreugde. Sinds Marieke in 2008 terugtrad als bestuurslid van de GVON heb ik als portefeuillehouder ‘collectie’ veelvuldig contact met haar gehad in haar functie van conservator op Paleis Het Loo. Uit de jarenlange samenwerking binnen de GVON en op Paleis Het Loo is een warme vriendschap ontstaan, waardoor een enkel woord in dit *liber amicorum* meer dan op zijn plaats is.

Marieke en de collectie van de GVON waren als een twee-eenheid. Het grote bruikleen van de GVON aan Paleis Het Loo heeft altijd haar buitengewone aandacht gehad. Marieke zag het reeds voor zij conservator werd als één van de kerntaken van het bestuur om deze collectie te ontsluiten voor het grote publiek. Als eerste aanzet daartoe heeft zij in 1999 samen met wijlen Ben van de Klooster de schilderijencatalogus samengesteld.¹ Onder haar leiding als voorzitter verscheen in 2006 als Jaarboek 2004-2005 van de hand van George Sanders de catalogus van de penningen in de collectie van de GVON.² Zelf heb ik in het Jaarboek 2008 een appendix op de schilderijencatalogus gepubliceerd.³ Vervolgens werden onder haar leiding door Quirine van der Meer Mohr de tekeningen en aquarellen gecatalogiseerd; dit project vond in 2012 zijn bekroning met de tentoonstelling en de publicatie *Uitgelicht*.⁴ Tot slot werd een aanzet gemaakt met het doornemen van de collectie prenten, die inmiddels voor een groot deel zijn ontdubbeld.

Op haar (en mijn) wensenlijst stond hierna de ontsluiting van de collectie sculpturen. Naast de ‘Oranje-souvenirs’ is dit het enige cluster kunstvoorwerpen dat nog niet is belicht. In deze bijdrage wil ik hierin een eerste stap zetten, door iets over dit cluster zeggen en een aantal sculpturen nader toe te lichten.

Koning Willem II door Chardigny de Monge

De collectie ‘GVON-sculptuur’ omvat 145 inventarisnummers. Hier vallen ook een zestal zeventiende-eeuwse terracotta bouwfragmenten onder. Het merendeel van de 139 objecten betreft gipsen negentiende en twintigste-eeuwse portretmedaillons en -bustes van Oranjes. Maar liefst 28 van deze objecten verbeelden Wilhelmina en daarvan dateert een zeer groot deel ook weer uit de begintijd van haar regeerperiode. De collectie bevat een paar voor een ieder bekende stukken, zoals de kleine variant van het ruitersstandbeeld dat Alfred Emilien Graaf de Nieuwerkerke (1811-1892) van Willem I heeft gemaakt en waarvan het grote beeld voor paleis Noordeinde staat. Ook zijn er enkele bijzondere objecten in dit collectieonderdeel, zoals een zeventiende-eeuws beeldje van prins Maurits.

De collectie leidt (helaas) echter een vrijwel sluimerend bestaan. Slechts een enkel stuk wordt wel eens getoond. Zo prijkte het fraaie gepolychromeerde gipsen beeldje van koning Willem II dat is

Afb. 1 Pierre Joseph Chardigny de Monge (1784-1866)

Statuette van koning Willem II, ca. 1840

PALEIS HET LOO, APELDOORN, BRUIKLEEN GESCHIEDKUNDIGE VERENIGING ORANJE-NASSAU

gemaakt door Pierre Joseph Chardigny de Monge (1784-1866), onlangs op de tentoonstelling *Willem II De Koning en de Kunst* in Dordrecht.⁵ (afb. 1) Op deze statuette van slechts 46 centimeter hoog staat de koning afgebeeld in het uniform van de vrijwilligers van de Tiendaagse Veldtocht tegen België in 1831. Dit beeldje viel bij de koning in goede smaak en de beeldhouwer werd als dank benoemd tot ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Ook heeft Willem II direct meerdere exemplaren van dit beeldje besteld. Van de beeldhouwer en medailleur Chardigny de Monge is niet veel bekend.⁶ Hij kwam uit Aix en is overleden in Parijs. In die stad heeft hij ook de Ecole des Beaux Arts bezocht. In 1819 was hij voor het eerst te zien op de Salon, niet met sculpturen maar met penningen. In 1842 en 1843 heeft hij ook geëxposeerd in de Royal Academy in Londen. Hoe Chardigny deze opdracht van Willem II heeft gekregen is helaas niet bekend. Wel blijkt uit het opschrift op het voetstuk dat het beeldje in Den Haag is gemaakt. Van het merendeel van de collectie is de maker niet bekend, zeker wat de werken van voor 1900 betreft. Anders is dat voor de collectie van na 1900.

Gerrit van der Veen en prinses Juliana

In 1935 gaf Nardus Hendrik Wolf (1872-1942), directeur- hoofdredacteur van *De Kunst. Een Algemeen Geïllustreerd en Artistiek Tijdschrift* Gerrit van der Veen (1902-1944) de opdracht om ter gelegenheid van het vijftienvigjarig bestaan van zijn tijdschrift een portretbuste van prinses Juliana te maken. Dit beeldje is aan koningin Wilhelmina aangeboden en maakt nog steeds deel uit van de Koninklijke Verzamelingen.⁷ Van deze portretbuste werden later kleinere exemplaren uitgegeven, waarvan er één in de collectie van de GVON is. (afb. 2) Maar hierover later.

Voordat Gerrit van der Veen door Wolf werd benaderd had hij al eerder een Oranje uitgebeeld en hij was in dit opzicht dus geen onbekende. Na het overlijden van prins Hendrik van Mecklenburg-Schwerin in 1934 heeft Van der Veen in Den Helder het monument gemaakt waarop een fraaie portretkop van de prins prijkt. Dit monument is op 4 juni 1935 door koningin Wilhelmina onthuld. Later, in 1937, kreeg Van der Veen de opdracht om in Baarn een monument te realiseren voor de in 1934 overleden koningin-moeder Emma.⁸

Gerrit van der Veen is in Amsterdam geboren als zoon van een slager.⁹ Op school bleek al dat hij goed kon tekenen. Na de 3-jarige HBS kreeg hij samen met zijn broer in Utrecht een opleiding tot werktuigkundige bij de Nederlandse Spoorwegen. Tijdens zijn opleiding werd hij tewerk gesteld op de tekenkamer en daar tekende hij niet alleen werktekeningen maar ook vrij werk. Daar ‘kan de bezoeker die hem weet te verrassen, zijn [Van der Veen’s, JMM] tekentafel volgeknoeid zien met allerlei krabbels, die niets met ingewikkelde machine-onderdelen hebben uit te staan.’¹⁰ Na zijn opleiding bij de Spoorwegen heeft Van der Veen korte tijd op Curaçao gewerkt. Daar heeft hij een klok vervaardigd die is aangeboden door de CPIM ter gelegenheid van de 300-jarige band met Nederland. Eind 1928 was hij echter al weer terug in Amsterdam, waar hij dankzij een beurs van de BPM lessen aan de Rijksacademie kon gaan volgen. Eén van zijn leraren was de vermaarde beeldhouwer prof. Jan Bronner (1881-1972). Na zijn opleiding heeft Van der Veen kort bij een reclamebureau gewerkt en zich vrij snel daarna vrij gevestigd als beeldhouwer. In die beginjaren maakte hij de portretten van de toneelschrijver Herman Heijermans, de actrice Esther de Boer-van Rijk en de acteur Louis de Vries. Het beeld van Esther de Boer-van Rijk staat nog steeds opgesteld in de Amsterdamse Stadsschouwburg.¹¹

Gaandeweg kreeg Van der Veen meer bekendheid en na eerdergenoemde opdracht voor het monument voor prins Hendrik volgde in 1935 dus de opdracht van N.H. Wolf. Voor deze portretbuste poseerde de prinses op Huis ten Bosch en werkte Van der Veen dus niet, zoals doorgaans het geval was, naar foto’s. Over de poseersessie werd verslag gedaan in het *Amigoe di Curaçao* van 31 oktober 1935.¹² Koningin Wilhelmina zou bij deze gelegenheid tegen de beeldhouwer hebben gezegd ‘U moet mijn dochter niet idealiseren... u moet haar weergeven zoals ze is.’ Dat de beeldhouwer zich

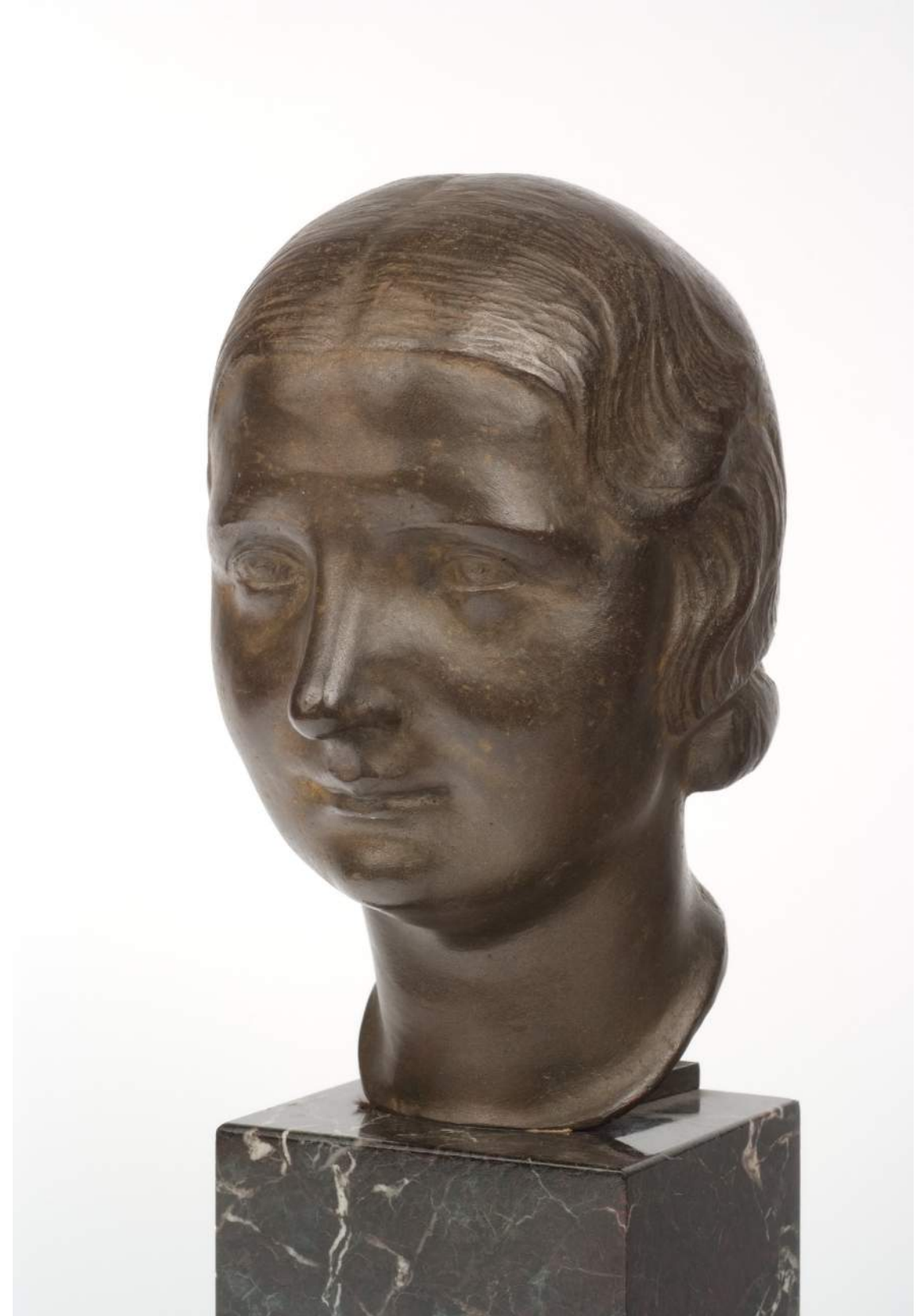

Foto: T. Haartsen

Afb. 2 **Gerrit-Jan van der Veen** (1902-1944)
Portretbuste van prinses Juliana, 1935

PALEIS HET LOO, APELDOORN, BRUIKLEEN GESCHIEDKUNDIGE VERENIGING ORANJE-NASSAU

Foto: T. Haartsen

Afb. 3 A. Betti
Statuette van prinses Juliana en prins Bernhard, 1936
 PALEIS HET LOO, APELDOORN, BRUIKLEEN GESCHIEDKUNDIGE VERENIGING ORANJE-NASSAU

Foto: ANP/Benelux Press

Afb. 4 Verlovingsfoto prinses Juliana en prins Bernhard, 8 september 1936.

kennelijk in het paleis wel op zijn gemak voelde moge blijken uit de volgende vraag: ‘Och, mevrouw, u heeft hier in huis toch wel een stofzuiger voor die kleirommel?’¹³ De 31,5 centimeter hoge bronzen buste op een marmeren sokkel werd op 28 september 1935 aangeboden aan koningin Wilhelmina, die er volgens het artikel in de Curaçaose krant zeer enthousiast over was. De koningin zei: ‘Ik ben zeer ingenomen met dit geschenk en bewonder de gelijkenis... de oogopslag, de weergave van neus en mond, heel de gelijkenis is naar het leven.’¹⁴ Ook de pers sprak lovende woorden uit over dit beeldje. De bekende criticus Jos de Gruyter vond Van der Veen ‘een werkelijk goed en bewogen beeldhouwer’.¹⁵ Later in 1935 organiseerde de Haagse kunsthandel Kleykamp van 21 december tot 13 januari 1936 een tentoonstelling, waarop een afgietsel van de buste van Juliana werd getoond. N.H. Wolf had hiertoe persoonlijk schriftelijk toestemming voor gevraagd aan koningin Wilhelmina en prinses Juliana, die deze ook hebben verleend.¹⁶ In een recensie in het avondblad van *De Telegraaf* van 14 januari 1936 noemde Cornelis Veth de ‘zeer goede portretten van wijlen prins Hendrik en prinses Juliana.’ Behalve deze portretbuste toonde Kleykamp ook bustes van N.H. Wolf, Willem Mengelberg en Herman Heyermans. Van de Juliana-buste verschenen bij Kunsthandel Fetter & Co te Amsterdam diverse kleinere kopieën in zowel brons als wit geglaazuurd aardewerk. Eén exemplaar werd door deze kunsthandel in december 1937 geschonken aan prins Bernhard die op dat moment in het Burgerziekenhuis te Amsterdam lag, waar hij werd verpleegd voor de verwondingen die hij had opgedaan bij een zwaar auto-ongeluk.¹⁷ In de collectie van de GVON bevindt zich ook een kleine kopie die eender is aan het exemplaar dat de prins heeft ontvangen.¹⁸ In 1938 verbeeldde Gerrit van der Veen nog één keer de Oranjes. Nu betrof het de penning die hij ontwierp vanwege het huwelijk van Juliana en Bernhard op 7 januari 1937.¹⁹ Gerit van der Veen kreeg behalve als beeldhouwer vooral bekendheid als verzetsheld. Zijn daden in de Tweede Wereldoorlog moest hij helaas met de dood bekopen; op 10 juni 1944 werd hij in de duinen bij Overveen gefusilleerd.

Niet alleen bekenden

Dat de collectie niet alleen sculpturen van bekende kunstenaars bevat, blijkt uit het gipsen beeldje dat prinses Juliana en prins Bernhard weergeeft, staand terwijl de prinses een boekje op haar arm houdt. Het beeldje is gesigineerd: A. Betti. R’dam.²⁰ (afb. 3) Het blijkt gemaakt te zijn door Angelo Betti (1883-1967), een Italiaanse ijsverkoper in Rotterdam, die in de winter gipsen beeldjes maakte van rubberen mallen en deze verkocht. De beeldhouwer heeft hier duidelijk de foto als voorbeeld gebruikt, die 8 september 1936 is gemaakt ter gelegenheid van de bekendmaking van de verlovings van de prinses met prins Bernhard. (afb. 4)

Op 27 oktober 1983 onthulde de Voorburgse burgemeester N.A. den Haan-Groen bij de Oude Kerk van Voorburg een monument dat de Voorburgse kunstenaar Marian Catharine Gobius (1910-1994) maakte van prinses Marianne (1810-1883).²¹ Gobius heeft deze opdracht gekregen ter gelegenheid van het honderdste sterfjaar van de prinses, dochter van Willem I, die van 1848 tot haar dood in 1883 vaak verbleef op haar landgoed Rusthof bij Voorburg. Van dit beeld heeft Marian Gobius ook drie kleinere gepatineerd bronzen versies gemaakt, waarvan zij er één in onze collectie is gekomen.²² (afb. 5) De andere exemplaren bevinden zich respectievelijk in Museum Swaensteyn te Voorburg en bij oud-burgemeester N.A. den Haan-Groen. Het beeld is prachtig gemodelleerd en toont de prinses ten voeten uit.

Marian Gobius heeft zich op 25-jarige leeftijd in Voorburg gevestigd, nadat zij haar opleiding had genoten in Amsterdam bij de Rijksacademie waar zij les heeft gehad van Jan Bronner, en vervolgens in Zürich en in Parijs aan de Ecole des Beaux Arts. In Voorburg heeft zij tot slot nog drie jaar les gehad van Toon Dupuis. Gobius stelt in haar werk altijd de mens centraal. ‘De mens is altijd boeiend en mooi’, zei zij er zelf over.²³

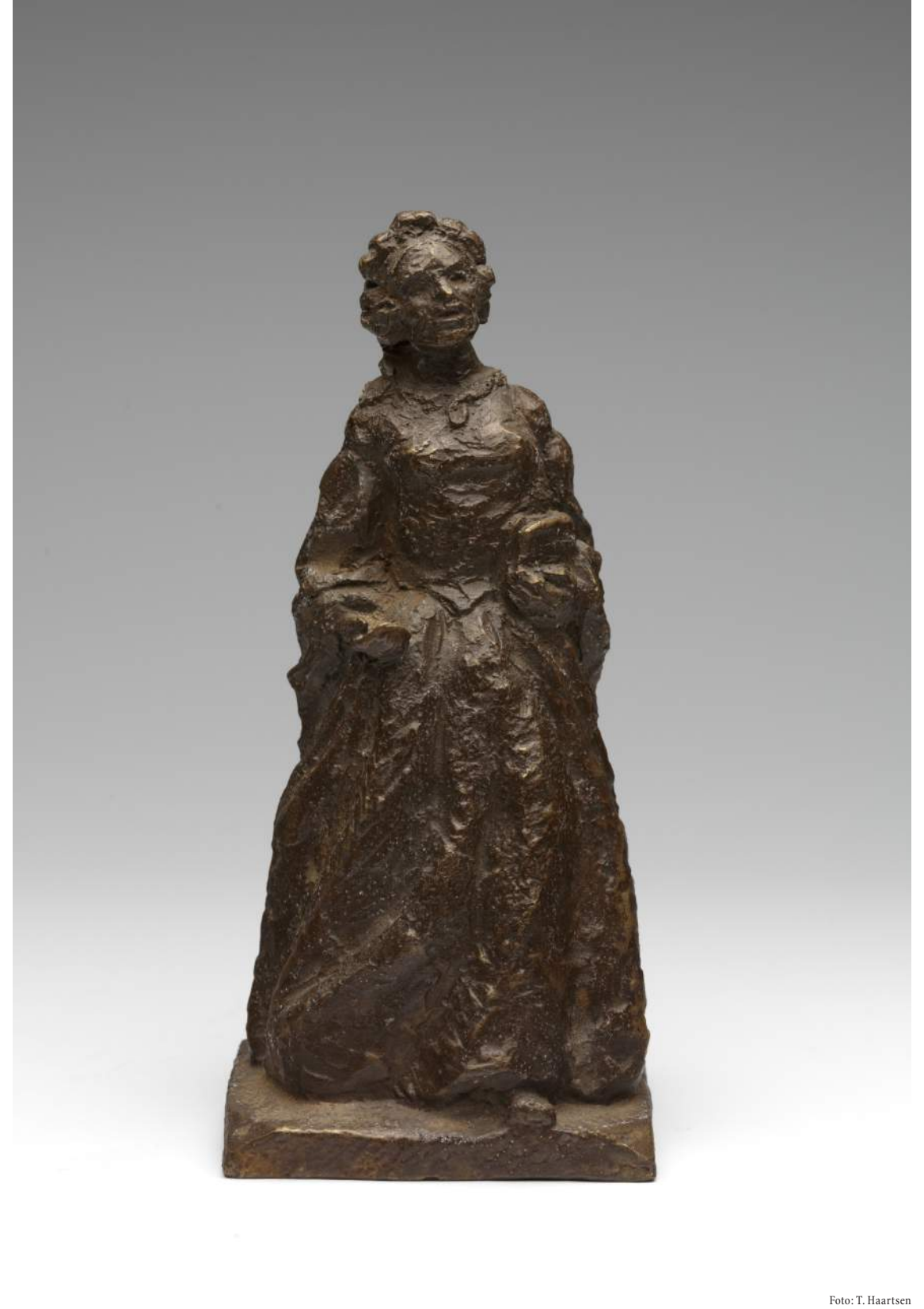

Foto: T. Haartsen

Afb. 5 **Marian Catharine Gobius** (1910-1994)

Beeld van prinses Marianne, 1986

PALEIS HET LOO, APELDOORN, BRUIKLEEN GESCHIEDKUNDIGE VERENIGING ORANJE-NASSAU

Afb. 6 **Thalé Baas** (1976)
Beeld van koningin Juliana, 2001

PALEIS HET LOO, APELDOORN, BRUIKLEEN GESCHIEDKUNDIGE VERENIGING ORANJE-NASSAU

Foto: T. Haartsen

Afb. 7 **Diederick Kraaijeveld** (1963)
Portret van koning Willem-Alexander, 2013

PALEIS HET LOO, APELDOORN, BRUIKLEEN GESCHIEDKUNDIGE VERENIGING ORANJE-NASSAU

Koningin Juliana door Thalé Baas

In 2001 maakte de kunstenares Thalé Baas (1976) een klein bruin bronzen, gedeeltelijk groen (bij de kraag) gepatineerd beeldje van koningin Juliana.²⁴ (afb. 6) Zij heeft zich hiertoe laten inspireren door een foto die is gemaakt tijdens het defilé op paleis Soestdijk op 30 april 1979. Hoewel Thalé Baas op zich niet een speciale band met de Oranjes heeft, koos zij er toch voor dit beeldje in haar eindexamen jaar aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten te maken. Zelf zei de kunstenaar erover: ‘Er was geen speciale aanleiding maar ik heb altijd wel iets met Juliana gehad. Ik vind dat ze een heel lieve uitstraling heeft en heel toegankelijk overkomt. Voelt een beetje als een oma die je graag zou willen hebben, een oma des vaderlands.’²⁵

Diederick Kraaijeveld en Willem-Alexander

Tot slot besloot het bestuur ter gelegenheid van de inhuldiging van Willem-Alexander tot koning een portret te laten maken. Ook hiertoe was uitgebreid overleg met Marieke. Uiteindelijk is de opdracht uitgegaan naar Diederick Kraaijeveld (1963), die tekende voor deze houten sculptuur

waarop de koning is afgebeeld in blauw pak met oranje das.²⁶ (afb. 7) Diederick Kraaijeveld is als kunstenaar een autodidact.²⁷ Na afronding van zijn studie geschiedenis aan de Universiteit van Leiden in 1982, met als richting Moderne Amerikaanse geschiedenis, heeft Kraaijeveld gekozen voor het journalistieke vak en is hij eerst werkzaam geweest bij de Haagsche Courant en daarna overgestapt naar de televisie om voor het RTL Nieuws te gaan werken. In zijn vrije tijd ging hij, zoals hij het zelf omschrijft, ‘met zijn handen werken’ om ook op die wijze zijn toe te kunnen geven aan zijn ‘drang om te scheppen’. Kraaijeveld ging werken met oud, gekleurd sloophout en gaandeweg ging hij steeds meer tijd aan zijn hobby besteden. Hij kreeg bekendheid als kunstenaar en ging exposeren, ook in het buitenland. In 2008 heeft Kraaijeveld het roer omgegooid en is hij zich volledig gaan toelagen op het kunstenaarschap. Inmiddels hangt zijn werk over de hele wereld en dus ook in Apeldoorn. Zijn portretten hebben door het gebruik van oud hout een geheel eigen stijl. In dit geval heeft hij hout gebruikt dat o.a. afkomstig is van het Vrijzinnig Christelijk Lyceum in Den Haag, de middelbare school van de koning, de Leidsche Studenten Sociëteit Minerva, zijn studentenvereniging, en landgoed De Horsten in Wassenaar, waarop de villa Eikenhorst staat. Het is een bijzonder werk geworden, waarbij de vraag gerechtvaardigd is of het een schilderij of sculptuur is. Omdat het onder de sculpturen is gerubriceerd heb ik besloten het hier op te nemen.

Tot slot

Met deze bijdrage heb ik een eerste aanzet willen geven tot ontsluiting van de collectie sculpturen van onze vereniging. Zoals ik heb aangegeven in de inleiding is niet alles in deze collectie van groot belang. Veel van de met name negentiende-eeuwse gipsen beeldjes lijken veeleer aan het criterium ‘betere souvenirkunst’ te voldoen, maar er zijn toch ook bijzondere stukken bij. Een aantal heb ik hier de revue laten passeren. Nadere bestudering van deze collectie is zeker de moeite waard en kan wellicht ook nog tot interessante conclusies leiden. Door bijvoorbeeld systematisch alle beeldjes van Wilhelmina op een rij te zetten en die af te zetten tegen andere kunstuitingen die haar tot onderwerp hebben, kan ons beeld van deze vorstin in de beeldende kunst nader belicht worden. Kortom, er is nog genoeg te doen op dit vlak, maar deze *Ode aan Marieke* is een eerste kennismaking met onze sculpturen.

Noten

1

Marieke Spliethoff en L.J. van der Klooster, *De verzamelingen van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau in Paleis Het Loo. Catalogus van Schilderijen*, Rotterdam 1999.

2

George Sanders, *Oranjepenningen in Paleis Het Loo met een catalogus van de penningcollectie van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau*, Rotterdam en Gronsveld 2006.

3

Jim van der Meer Mohr, ‘Appendix op de catalogus van de schilderijen van de verzamelingen van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau in Paleis Het Loo Nationaal Museum’, *Jaarboek Oranje-Nassau 2008*, Rotterdam en Gronsveld 2009, p. 119-137.

4

Quirine van der Meer Mohr, met bijdragen van Marieke Spliethoff, *Uitgelicht. Catalogus van tekeningen, aquarellen en gouaches. De verzameling van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau in Paleis Het Loo Nationaal Museum*, Den Haag 2012.

5

S. Paarlberg en H. Slechte (red.), *Willem II De Koning en de Kunst*, catalogus Dordrechts Museum, Dordrecht 2014, p. 216, nr. 102 met afb. coll. GVON, inv.nr. A2317-a.

6

E. Bénézit, *Dictionnaire des Peintres, Sculpteurs, Dessinateurs et Sculpteurs*, Parijs 1976 (9e Editie), II, p. 669.

7

Collectie Stichting Historische Verzamelingen Huis Oranje-Nassau, objectnummer, MU/8111.

8

Zie voor deze twee monumenten: E. van Heuven- van Nes, A.-M. van Schaik en M.E. Spliethoff (red.), *Monumenten voor*

Nassau en Oranje, Rotterdam 2004, p. 222-226 met afbeeldingen.

9

Zie voor zijn biografie: A. Helman, *Een dood-gewone held. De levensgeschiedenis van Gerrit-Jan van der Veen (1902-1944)*, Amsterdam 1946 en het lemma van E.G. Groeneveld, ‘Veen, Gerrit Jan van der (1902-1944)’. In: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn1/veen> [12-11-2013; website bezocht 11-1-2015].

10

Helman 1946 (op. cit. noot 9), p. 40.

11

L. van Stekelenburg, ‘Het toont in klein begrip al ‘smenschen ydelheid...’ *De portrettencollectie van de Stadsschouwburg Amsterdam*, Amsterdam 1996, p. 27 met afb. op p. 26 rechtsonder.

12

‘Onze kroonprinses in brons’, *Amigoe di Curaçao Weekblad voor de Curaçaosche Eilanden*, 52ste jaargang (31 oktober 1935). Met dank aan Charlotte Eymael, Hoofdarchivaris Koninklijk Huisarchief, die mij op dit artikel heeft geattendeerd (e-mail d.d. 9-1-2015).

13

Helman 1946, (noot 9), p. 95.

14

Zie noot 12.

15

Hier geciteerd naar: J.F. Heijbroek *et al.*, *Kleykamp. De geschiedenis van een kunsthandel ca. 1900-1968*, Zwolle / Den Haag 2008, p. 124 en p. 181 noot 125.

16

Brief van N.H. Wolf aan Baron van Heemstra d.d. 7-12-1935. Blijkens een notitie op de brief is 13-12-’35 ‘geen bezwaar afgegeven’. Koninklijk Huisarchief, Archief Koningin Wilhelmina, particulier secretariaat, nr. A50-XXa-289, nr. 4733 Zie ook: Heijbroek 2008 (noot 15), p. 124.

17

‘Geschenk voor den Prins’, *De Telegraaf* (29-12-1937). De foto in De Telegraaf toont een exemplaar op houten voet. Het betreft hier dan een exemplaar dat 17,5 cm hoog is. Zie voor het ongeluk: <http://www.geheugenvanoost.nl/46935/nl/de-beroemdste-patiënt-van-het-burgerziekenhuis>.

18

Het exemplaar van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau is echter op een marmeren voet; h. 17,5 cm; inv.nr. A3709. Zie over het GVON-stuk ook: M. Spliethoff, *Juliana in Beeld. Traditie en vernieuwing in de Nederlandse portretkunst van de twintigste eeuw*, Apeldoorn 2009, p. 14 met afb. De verkoop

van deze beeldjes is kennelijk ook in 1938 doorgegaan, want op een veiling in Den Haag (Venduehuis der Notarissen), 17-12-2010, nr. 4024, was een exemplaar op houten voet dat met bijhorend certificaat is verkocht; dit certificaat is met de hand gedateerd 19 mei 1938. In ieder geval toonde kunsthandel Fetter deze buste ook op de tentoonstelling die werd gehouden ter gelegenheid van het regeringsjubileum van koningin Wilhelmina in 1938. Zie: *De Telegraaf* (10-4-1938).

19

Hiertoe heeft Gerrit van der Veen ongetwijfeld gebruik gemaakt van een schets die voor het beeldje is gemaakt. De voorzijde toont *en profile* de beeltenissen van prinses Juliana en prins Bernhard met als randschrift ‘JULIANA PRINSES DER NEDERLANDEN–BERNHARD PRINS VAN LIPPE BIESTERFELD 7 JAN. 1937’. De keerzijde toont de twee wapenschilden die worden gedragen door een klimmende leeuw en daarnaast de Oranjeboom.

20

H. 28,8 cm; inv.nr. A 4833. Deze Angelo Betti is in 1922 naar Nederland gekomen en verkocht in Rotterdam ijs vanuit twaalf karretjes. Hij was de grootvader van Angelo Betti, de huidige eigenaar van Restaurant Angelo Betti in Rotterdam; tel. mededeling d.d. 20-1-2015.

21

Haagsche Courant (28-10-1983), met afbeelding van de onthulling.

22

H. 14 cm; inv.nr. A5425.

23

Deze biografische gegevens zijn ontleend aan: S. Gras, *De Nieuwe Ploeg. Artistieke werkgroep in Voorburg 1951-1959*, Zwolle 2007. Het citaat is ontleend aan p. 67 met noot 67, verwijzend naar de *Haagsche Courant* (4-4-1990).

24

H. 25 cm; inv.nr. A9025. Dit exemplaar is aangekocht bij Galerie Walls te Amsterdam in 2005. Oplage 1/10; er zijn tot op heden slechts vier beeldjes gemaakt van de bedoelde tien. Het eerste, niet genummerde exemplaar heeft de kunstenaar zelf gehouden; mededeling per e-mail (31-1-2015).

25

Mededeling per e-mail (27-11-2014).

26

Inv.nr. A 9112. Gekleurd oud sloophout, 132 x 97 cm, 15 kg.

27

De biografische gegevens zijn mij verstrekt door Diederick Kraaijeveld, per e-mail d.d. 26 januari 2015.

196

197

Foto: Jim van der Meer Mohr

15 juni 2013, na de presentatie van het portret van koning Willem-Alexander.
Links George Sanders, midden Diederick Kraaijeveld en rechts Marieke Spliethoff.
PALEIS HET LOO, APELDOORN

Sponsoren

Een Jaarboek van deze omvang vergt vanzelfsprekend meer financiële inspanningen dan een gebruikelijke editie. Het bestuur prijst zich gelukkig, steun te hebben gevonden bij een aantal personen, bedrijfsleden en instellingen, soms steun in een ongebruikelijke, verrassende vorm. Wij spreken hier graag onze dank uit aan de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, Theo Daatselaar Antiquairs B.V., De Gijselaar-Hintzenfonds, Johnny van Haeften ltd., de kunstverzekeraar Hiscox Nederland, kunsthandel Hoogsteder & Hoogsteder, Hizkia van Kralingen, Munthandel Verschoor, Paleis Het Loo, Picturae, Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau en de Stichting Van Rees Klatte.

HIZKIA VAN KRALINGEN

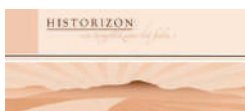
Munthandel Verschoor

PALEIS HET LOO

Bedrijfsleden

AART LAMBERTS

Munthandel Verschoor

Colofon

Jaarboek Oranje-Nassau 2015. Onder redactie van prof. dr. S. Groenveld (hoofdredactie), drs. E.-J. Goossens, drs. J.A.H.M. de Klerk (beeldredactie), drs. P.N.D. Klein Beernink (eindredactie), drs. G.J. van der Meer Mohr

GESCHIEDKUNDIGE VERENIGING
ORANJE-NASSAU
Voorheen Vereniging Oranje-Nassau Museum
Secretariaat:
Postbus 11509,
2502 AM 's-Gravenhage

De Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau heeft ten doel de beoefening van de rijke geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau in al haar facetten te bevorderen. Zij doet dit onder meer door een jaarboek uit te geven, geschiedkundige lezingen en excursies te organiseren, en door de museumcollectie, die zich vanaf 1977 als bruikleen bevindt in Paleis Het Loo, Apeldoorn, uit te breiden. De leden hebben, op vertoon van hun lidmaatschapskaart, vrije toegang tot Paleis Het Loo. Men kan lid worden door schriftelijke aanmelding bij het secretariaat van de Vereniging, of via het formulier op de site www.oranje-nassau.org.

Toekomstige auteurs van het Jaarboek Oranje-Nassau kunnen richtlijnen voor het aanleveren van kopij opvragen via de knop 'contact' op de site: www.oranje-nassau.org of bij het secretariaat GVON, Postbus 11509, 2502 AM Den Haag.

© Copyright 2015 Geschiedkundige Vereniging
Oranje-Nassau, Den Haag
www.oranje-nassau.org

ISBN 978-90-817438-5-3
NUR 698

ONTWERP EN VORMGEVING:
Studio Van Heertum, Amersfoort
DRUK:
Drukkerij Wilco BV, Amersfoort